

KIELELLISEN VARIAATION JA SOSIAALISEN MUUTOKSEN SUHTEESTA

ARTJÄRVEN MURTEEN OMISTUSMUOTOJÄRJESTELMÄ 1900-LUVUN AIKANA

Ensimmäisiin kielellistä variaatiota koskeviin havaintoihini kuuluu se, että kiinnitin huomiota 1800-luvulla syntyneen artjärveläisen vaarini toteamukseen: »Min on nisain ollu niin kipeät». Kiinnitin hänen lausumassaan huomiota *niska*-sanan heikkoasteiseen muotoon, en muuhun. *Min nisain* ei nimittäin kuulunut kenenkään muun tuntemani ihmisen kielimuotoon. Esimerkki osoittaa, millainen käsitys kotimurteen omistusmuotojärjestelmästä 1950-luvun kaakkoishämäläiselle lapselle oli muodostunut: *min niskain* tai varsinkin *min niska* kuului systeemiin, sen heikkoasteinen variantti *min nisain* ei. Sittemmin opin, muun muassa Eeva Lindénin Kaakkois-Hämeen murteiden äännehistorian ansiosta (Lindén 1942, 1944), miten kotiseudullani, joka sijaitsee melko lähellä pääkaupunkia ja sen eri puhekielen muotoja, eli monimuotoinen, vanhakantainen ja omalaatuinenkin omistusmuotojen järjestelmä, jolle ei löytynyt vastineita muualta Suomen murteista.

Sosiolingvistiksessä tutkimuksessa on pohdittu paljon variaation ja muutoksen suhdetta (ks. esim. Paunonen 1982; Downes 1984: 194–230; Wardhaugh 1986: 187–210; Fasold 1990: 223–268; Chambers 1995 ja niissä mainittu kirjallisuus). Kielimuotojen jatkuva muuntuminen edellyttää koko ajan liikkeessä olevaa variaatiota. Vaikka muutos tapahtuu vähitellen eikä variaatio ilmene samanlaisena yhtäaikaan kieliyhteisön kaikkien jäsenten puheessa (Bailey 1973), yhden lyhyen ihmiselämän aikana voi nähdä kategorioiden ja kielimuotojen rajojen murtuvan: yhdenlainen äänteellinen tai morfologinen variaatio muuntuu vähitellen toisenlaiseksi variaatioksi. Runsaankin variaation keskellä voi siis kuitenkin piirtää aina kuvaa siitä, mistä ollaan tulossa, ja tietyn varauksin myös siitä, mihin ollaan menossa.¹

¹ Kiitän Kaisu Juuselaa ja Heikki Paunosta arvokkaista ja rakentavista kommentista.

TUTKIMUSKOHDE JA AINEISTO

Tässä artikkelissa tarkoitukseni on kuvata sitä, miten nopeasti ja intensiivisesti kieli — tässä omistusmuotojärjestelmä — muuttuu ja miten muutos näkyy eri sukupolvien kieli-
muodoissa. Tarkastelen muutosta lähinnä kaakkoishämäläisten murteiden Iitin ryhmän
valossa, koska se monessa suhteessa on aiemmin poikennut selvästi naapurimurteistaan,
myös lähempänä nykyistä pääkaupunkiseutua olevista kaakkoishämäläisistä Porvoon
ryhmän murteista. Tarkastelen erityisesti sitä, miten Iitin ryhmän läntisimmän pitäjän,
Artjärven, aineisto näyttää muutoksen suuntaa, ja kuvaan sitä, miten variaatio ilmenee
runsaan sadan vuoden eli usean sukupolven aikana. Artjärvi ja sen omistusmuotojärjes-
telmä on siten vain havaintoesimerkki, jonka avulla yritän keskustella eri varieteettien
edustuksen rinnakkainelosta ja variaation ja muutoksen suhteesta.

Lähtökohtana ovat vuosisadan ensi puoliskolla esitetyt Iitin ryhmän omistusmuoto-
järjestelmää koskevat huomiot ja tutkimukset (Manner 1901, Nummela 1901, Hästesko
1902, Mark 1923). Erityistä huomiota kohdistan Eeva Lindénin yksityiskohtaisesti ku-
vaamaan edustukseen ja hänen siitä tekemiinsä päätelmiin (1946: 1–19). Myöhempien
sukupolvien edustusta hahmottelen 1960- ja 1970-luvun aineistojen, Muoto-opin arkis-
ton kokoelmien (MA), Artjärven kotiseutuyhdistyksen arkistoaineiston (AK) sekä omien
muistiinpanojen perusteella. 1990-luvun Artjärven omistusmuotojen variaatiota käsitte-
lee tässä numerossa lähemmin Hanna Lappalainen (ks. myös Lappalainen 1994), joten
nykyiseen vaiheeseen puutun lyhyesti niiden tietojen perusteella, jotka Lappalainen ar-
tikelissaan tuo esiin. Tarkoitukseni on siis käsitellä sitä, millainen variaatio Lappalaisen
kuvaaman nykytilanteen takana on vallinnut.²

Tarkasteluni koskee siis yleisiä kehityskulkuja, ei yksilöllisiä eikä pienryhmäkohtai-
sia ratkaisuja. Kärjistäen voi sanoa, että ainoana taustamuuttujana tässä yhteydessä on
sukupolvi. Pidättyvyys sosiologisten taustamuuttujien suhteen ei perustu vain siihen, että
murreaineistoja koottaessa tutkimuksella oli toisenlaiset tavoitteet kuin myöhemmin eikä
tietoja sosiaalisesta variaatiosta siis voi tavoittaa, eikä siihen, että esimerkiksi sosiaaliryhmä
ja sukupuoli ovat variaation selittämässä osoittautuneet hyvin ongelmallisiksi, vaan se
perustuu enemmänkin siihen, että pitkäaikaisten kehitystendenssien seuraamisessa ja
muutoksen toteutumisessa olennaisia lopulta ovat useamman sukupolven aikana synty-
vät käytänteet. Tämä ei tietenkään vähennä sukupolven sisäisten erojen synkronista kiin-
nostavuutta eikä innovaattorien merkitystä kulloisenakin aikana. Aika vain näyttää itses-
täänselvästi siilautuvan sosiolingvivistisessäkin tutkimuksessa lopulta olennaisimmaksi
muuttujaksi silloin, kun arvioidaan variaatiosta nousevaa muutosta ja sen pohjalta synty-
vää uudenlaista variaatiota.

Tarkastelen variaatiota tässä siis osana ihmisen maantiedon muutosta, tietyn yhteisön
ja sen eri ryhmien mentaalisen kartan muutoksia. Muutoksen kannalta olennaista ihmisen
maantiedossa ei ole pelkästään yhteisön fyysinen läheisyys johonkin mahdolliseen ideaa-

² Kiinnitän huomiota possessiivisuffiksien äänne- ja muotovariaatioon, enkä tässä siis ota systemaattisesti kantaa
siihen, millaisia viittaussuhteita esimerkkisanoilla on. Pääpiirre on se, että persoonapronominin sisältävät
variantit ovat useammin ei-refleksiivisiä (lauseen ulkopuolelle viittaavia) kuin refleksiivisiä (lauseen sisälle
viittaavia) tapauksia, sen sijaan pelkästään suffiksilliset variantit voivat esiintyä kummassakin asemassa.
(Refleksiivisten ja ei-refleksiivisten tapausten suhteesta erilaisissa aineistoissa ks. esim. Lindén 1959: 294–
308; Nuolijärvi 1986: 157–182; Paunonen 1995: 181–182.)

lina olevaan paikkakuntaan ja sen kielimuotoon, kuten Artjärven tapauksessa Helsinkiin, vaan olennaista on yksilöiden mentaalinen suhde ideaalipaikkakunnan kielimuotoihin ja mahdollisuudet sitoa verkkoja sen piirissä oleviin ihmisiin. (Ks. esim. Kytömäki 1981: 30–31.) Tähän liittyy myös kysymys löyhien sosiaalisten verkkojen vaikutuksesta yksilön ja yhteisön kielenkäyttöön (Milroy 1987). Sosiaaliseen variaatioon törmäsivät aikanaan myös murteentutkijat, joista monet esittivätkin havaintoja erityisesti ikäryhmien välisistä eroista mutta joista harvoilla oli mahdollisuus käsitellä tarkemmin alueensa sisäistä variaatiota (ks. esim. Nuolijärvi 1988). Suomalaisen maaseudulla eläneen ihmisen mentaalisen kartan muutos ei siten ole alkanut vasta meidän aikanamme.

IITIN RYHMÄN OMISTUSMUOTOJÄRJESTELMÄN VARHAISEMPAA TUTKIMUSTA

Iitin ryhmän, siis myös Artjärven, omistusmuotojärjestelmä on kiinnostanut tutkijoita jo sadan vuoden ajan. Sen erikoislaatuisuus verrattuna yleiskielen järjestelmään ja poikkeavuus muista murteista on ollut erityisesti äännehistoriallisen tutkimuksen kiinnostuksen kohteena.

Ensimmäisen kerran Iitin ryhmän omistusmuotojärjestelmää lienee kommentoitu kirjallisuudessa, kun O. Manner toi Virittäjässä 1901 »tutkijain tietoon» esimerkkejä Iitin murteesta (s. 28–29). Hänen tarkoituksenaan oli korostaa erityisesti sitä, että *-m*-suffiksia tavataan myös suomen murteissa, ei vain sukukielissä. Samana vuonna J. Nummela täsmentää Mannerin tietoja (1901: 84–86), ja pääasiassa juuri Nummelan esimerkkeihin perustuvat ne taulukot, joita Julius Mark parikymmentä vuotta myöhemmin esitti klassisessa tutkimuksessaan uralilaisten kielten possessiivisuffikseista (Mark 1923: 110–111).

Eron havainnollistamiseksi esitän taulukoissa 1 ja 2 yleiskielen järjestelmän sekä Nummelan ja Markin tietoihin pohjautuvan Iitin murteen järjestelmän yleispiirteet.

Persoona	Yks. ja mon. nom.
yks. 1. pers.	<i>(minun) poikani</i>
yks. 2. pers.	<i>(sinun) poikasi</i>
yks. 3. pers.	<i>(hänen) poikansa</i>
mon. 1. pers.	<i>(meidän) poikamme</i>
mon. 2. pers.	<i>(teidän) poikanne</i>
mon. 3. pers.	<i>(heidän) poikansa</i>

Taulukko 1. Suomen yleiskielen omistusmuotojärjestelmä (ks. esim. Hakulinen 1979: 111).

Persoonaa	Yks. nom.	Mon. nom.	Yks. gen., yks. akk.
yks. 1. pers.	<i>(min) poikam</i> <i>(min) poikai</i>	<i>(min) pojain</i>	<i>(min) pojain</i>
yks. 2. pers.	<i>(sin) poikas</i>	<i>(sin) pojans</i>	<i>(sin) pojans</i>
yks. 3. pers.	<i>sen poika</i>	<i>sen pojat</i>	<i>pojah</i>
mon. 1. pers.	<i>(meitin)</i> <i>poikanne</i>	<i>(meitin) pojanne</i> <i>(poikanne)</i>	<i>(meitin) pojanne</i> <i>(poikanne)</i>
mon. 2. pers.	<i>(teitin)</i> <i>poikanne</i>	<i>(teitin) pojanne</i> <i>(poikanne)</i>	<i>(teitin) pojanne</i> <i>(poikanne)</i>
mon. 3. pers.	<i>(niilen) poika</i>	<i>(niilen) pojat</i>	<i>pojah</i>

Taulukko 2. Iitin murteen omistusmuotojärjestelmä vuosisadan vaihteessa. Laadittu Nummelan (1901: 84–86) ja Markin mukaan (1923: 110–111). *Poikai*-variantti ei esiinny Markin taulukossa, vaan hän huomauttaa erikseen, että tällainen nominatiivimuoto on tavattu nimenomaan Artjärven murteesta (1923: 121).

Yleiskielen omistusmuotojärjestelmällä ja Iitin vanhan murteen omistusmuotojärjestelmällä ei ole sanottavammin yhteisiä piirteitä. Vain yksikön 2. persoonan nominatiivimuodon *-s*-suffiksi ja monikon 2. persoonan *-ne*-suffiksi esiintyvät kummassakin järjestelmässä, muissa persoonissa erot ovat silmiinpistävät.

Huomiota ansaitsee erityisesti yksikön 1. persoonan *-m*-suffiksin ja *-in*-suffiksin työnjako, vastaavasti yksikön 2. persoonan *-s*-suffiksin ja *-ns*-suffiksin työnjako sekä vahva- ja heikkoasteisten varianttien asema Iitin seudun murteiden omistusmuotojärjestelmässä.

Kaikki suomalais-ugrialaisten kielten alkuperäiset possessiivisuffikit ovat yleisen käsityksen mukaan syntyneet vastaavista persoonapronomineista. Siten Iitin *-m* edustaa muihin murteisiin verrattuna alkuperäistä kantaa, joka muissa murteissa ei enää ole ollut näkyvissä (ks. esim. Itkonen 1966: 256). Mark piti omistusliitteisen taivutuksen *-n*:ää monikon merkinä omistettavan useutta ilmaisemassa ja perusti käsityksensä nimenomaan yks. 2. persoonan omistusliitteiseen nominatiiviin (*tupas* 'deine Hütte' : *tuvans* 'deine Hütten') (Mark 1923: 146, 150–152). Kun *n*:tön ja *n*:llinen sarja olivat useimmissa murteissa sekaantuneet, Iitin murre tarjosi siis tässäkin esimerkin alkuperäisestä erosta. Yhtä omistettavaa ilmaiseen sarjan ja useampaa omistettavaa ilmaiseen *n*:llisen sarjan sekaantumisen on alkanut jo hyvin varhain (ks. esim. Hakulinen 1979: 113). Sille, miksi juuri Iitin murre oli säilyttänyt tämän eron, ei puolestaan liene ollut mahdollista löytää yksinkertaista selitystä.

Yksikön nominatiivimuodot ovat Iitin murteessa Nummelan ja Markin mukaan vahva-asteisia, muut heikkoasteisia. Tilannetta on selitetty yleensä alkuperäisillä suhteilla mutta myös analogialla. Esimerkiksi Elimäen murteen äänneoppia tutkinut Hästesko esittää, että taivutussuhde *poikan* : *pojain* 'minun yksi poikani ja minun monet poikani' selittyy nominatiivimuotojen analogiasta *poika* : *pojat* (Hästesko 1902: 141–142). Koko Iitin ryhmässä tämä asetelma ei liene ollut vuosisadan alussakaan näin vakiintunut.

Johdonmukainen mutta hienosyinen järjestelmä tarjoaa siten monia avauksia merkityksensekaannuksille ja sitä tietä analogisille muodoille, so. tulevalle variaatiolle. Esimerkiksi se seikka, että astevaihteluttomien sanojen määrä on runsas eikä niiden taivutus-

vartalossa voi tehdä eroa esimerkiksi yks. nominatiivin ja yks. genetiivin välillä (*min talom t. min taloin : min taloin*), on ollut omiaan heikentämään vahva-asteisten ja heikkoasteisten varianttien työnjakoa (ks. esim. Rapola 1966: 39–40). Mitä enemmän *-m* on jäänyt käytöstä, sitä helpommin myös astevaihtelullisissa sanoissa nominatiivi ja genetiivi, *min poikain* ja *min pojain*, ovat voineet vaikuttaa toisiinsa, kun ne muilta kuin astevaihtelun osalta ovat samankaltaisia.

1800-LUVULLA SYNTYNEIDEN OMISTUSMUOTOJÄRJESTELMÄ LINDÉNIN KUVAAMANA

Eeva Lindén kokosi aineistoa väitöskirjaansa varten 1920- ja 1930-luvuilla. Lindénin väitöskirja, Kaakkois-Hämeen murteiden äännehistorian ensimmäinen osa, ilmestyi 1942, toinen osa 1944. Väitöskirjan aineisto edustaa siis enimmältään 1850- ja 1860-luvuilla syntyneiden kaakkoishämäläisten kielimuotoa. Väitöskirjan jälkeen Lindén palasi yksityiskohtaisemmin Iitin ryhmän omistusmuotojärjestelmään vuonna 1946 artikkelissaan Iitin ja sen lähiseutujen omistusliitteisestä taivutuksesta. Artikkelissa esitetyn aineiston pohjalta voidaan tuolloisesta Iitin ryhmän omistusmuotojärjestelmästä hahmotella taulukossa 3 esitetyn kaltainen kokonaiskuva. Referoin myös lyhyesti Lindénin käsityksiä eräiden varianttien kehityksestä.

On luonnollista, että Lindén on omien kokoelmiensa avulla voinut suuresti tarkentaa aikaisempien tutkijoiden antamaa kuvaa alueen omistusmuotojärjestelmän yksityiskohdista. Taulukosta käykin hyvin ilmi, miten runsasta variaatio on ollut pienellä Iitin ryhmän murteiden alueella 1920- ja 1930-luvuilla.

Variaation kannalta on tässä syytä kiinnittää huomiota kolmeen seikkaan: suffiksin muotoon, vartalon vahva- tai heikkoasteisuuteen ja persoonapronominivarianttiin. Käsitelen seuraavassa vaihtelua Lindénin tapaan persoonittain ja kohdistan huomion erityisesti Artjärven edustukseen.

Yksikön 1. persoonan omistusliitteenä esiintyvät *-m*, *-n* ja *-in*. Iitissä, Artjärvellä, Jaalassa ja Valkealan pohjoisosissa on sääntönä, että yks. nominatiivissa on *-m*, muissa sijamuodoissa *-in*. Yksikön nominatiivi on vahva-asteinen, muut sijamuodot heikkoasteisia. Pronominivariantti, jos se on esillä, on aina *min*. Seuraavat esimerkit ovat nimenomaan Artjärven murteesta: *on toi kätem tost kipeä, min äitem sit süötti, äilein kutoma toi saali, minkii mökiim pääl ol tuhiist katto, ol nisaij ja kulkku niin kipeä, koko ijäin elävii hoilin, olin selällän ’sedälläni’*. (Lindén 1946: 3–5.)

Järjestelmä vaikuttaa sopusuhtaiselta ja säännönmukaiselta, mutta kuten taulukosta 3 ilmenee ja Lindén huomauttaa, yks. nominatiivissa on jo tuolloinkin ollut *-in*-suffiksia ja *-m*:ää puolestaan on käytetty muissakin sijoissa kuin nominatiivissa, esim. *olin selälläm ’sedälläni’*. Niin ikään nominatiivikin voi olla heikkoasteinen ja genetiivi taas vahva-asteinen, kuten Artjärvellä: *halvaintu* (toinen) *kälein, min äitein torppa*. (Lindén 1946: 5–6.)

Yksikön 2. persoonan omistusliitteenä esiintyvät *-s*, *-ns* ja *-is*. Iitissä, Valkealassa ja Artjärven Hietanalla on yks. nominatiivissa *-s*, muissa sijoissa *-ns*. Muualla Artjärvellä, Jaalassa ja Elimäellä on yks. nominatiivissa samoin *-s*, muissa muodoissa *-is*. Sanan vartalossa on samankaltainen vaihtelu kuin yks. 1. persoonassa. Artjärveltä Lindén mainitsee seuraavanlaisia esimerkkejä: *nenäs on noes, sin äites on siel, onkos sin silmäns ki-*

Persoonaa	Yks. nom.	Mon. nom.	Yks. gen., yks. akk.
yks. 1. pers.	<i>(min) poikam</i> <i>(min) poikain</i> <i>(min) pojain</i>	<i>(min) pojain</i> <i>(min) pojan</i>	<i>(min) pojain</i> <i>(min) poikain</i>
yks. 2. pers.	<i>(sin) poikas</i>	<i>(sin) pojans</i> <i>(sin) pojais</i>	<i>(sin) pojans</i> <i>(sin) pojais</i>
yks. 3. pers.	<i>sen poika</i>	<i>sen pojat</i>	<i>pojah</i> <i>pojaa</i> <i>pojāsa</i> <i>pojansa</i>
mon. 1. pers.	<i>(meitin)</i> <i>poikamme</i> <i>(meitin)</i> <i>poikanne</i> <i>(meitin)</i> <i>poikanna</i> <i>(meitin)</i> <i>pojanna</i>	<i>(meitin)</i> <i>pojamme</i> <i>(meitin)</i> <i>pojanne</i> <i>(meitin)</i> <i>pojanna</i>	<i>(meitin)</i> <i>pojamme</i> <i>(meitin)</i> <i>pojanne</i> <i>(meitin)</i> <i>pojanna</i>
mon. 2. pers.	<i>(teitin)</i> <i>poikanne</i> <i>(teitin)</i> <i>poikanna</i> <i>(teitin)</i> <i>pojanna</i>	<i>(teitin)</i> <i>pojanne</i> <i>(teitin)</i> <i>pojanna</i> <i>(teitin)</i> <i>poikanne</i>	<i>(teitin)</i> <i>pojanne</i> <i>(teitin)</i> <i>pojanna</i>
mon. 3. pers.	<i>niilen poika</i>	<i>niilen pojat</i>	<i>pojah</i> <i>pojaa</i> <i>pojāsa</i> <i>pojansa</i>

Taulukko 3. Iitin ryhmän omistusmuotojärjestelmä 1930-luvun tienoilla. Laadittu Lindénin mukaan (1946: 3–10). Artjärvellä esiintyneet variantit on lihavoitu.

peät, mihkäs veit hevosens, katkaset viel (toisen) *kälens*. (Lindén 1946: 6–7.)

Yks. 2. persoonan omistusmuodot eivät kuitenkaan nekään ole poikkeuksetta edellä kuvattujen sääntöjen mukaisia, vaan vaihtelua esiintyy. Erityisesti Lindén mainitsee Valkealan ja Jaalan, joissa oletettavan *-ns-* tai *-is-* suffiksin asemesta käytetään *-s:*ää: *älä sin-nep paj jalkajas* (Val), *älä nokia ittiäs* (Jaa); tai *-n-* esiintyy vastoin odotuksia: *ol sie vaikka ijäns siel* (Iit), *onkos toi siv veljäns* (Val). (Lindén 1946: 7.)

Monikon 1. ja 2. persoonan muodoista on Lindénin mukaan — kuten monien myöhempienkin haastattelijoiden kokemuksen mukaan — melko vaikeaa saada esimerkkejä, mutta joitakin hän mainitsee. Monikon 1. persoonan omistusliitteenä on Artjärvellä *-mme*,

▷

muualla *-nne* tai *-nna*, *nnä*: *meitin pojamme ol ja siel* (Art), *meitin äitennek kuolkih* (Iit), *meitin talonna palo* (Eli). Monikon 2. persoonan omistusliitteenä on *-nne*, *-nna* tai *-nnä*: *ottakai kätehenne* (Art), *saittenkos mustikannek kaupan* (Iit), *mänkäi tälillennä* (Jaa). (Lindén 1946: 7–8.)

Yksikön ja monikon 3. persoonan omistusmuodot ovat Iitin ryhmässä yleensä alkuaan *-hen*-suffiksillisia. 3. persoonan omistusliitteet ovat *-h*, vokaalinpidentymä, *-sa* tai *-sä* ja *-nsa* tai *-nsä*. Iitissä, Artjärvellä ja Jaalassa on kaikissa asemissa *-h*, Valkealassa ja Jaalassa on rinnalla myös muita variantteja, esim. *hüppäs äileh peräs* (Iit), *se mem pojah kans*, *se vei sinneh hevoseh*, *heitti päätäh* (Art). (Lindén 1946: 8–10.) Artjärven läntisten kylien käytäntöön Lindén ei tässä yhteydessä puutu, mutta aiemmin äännehistoriassaan hän on huomauttanut siitä, että omistusmuotoja, joista *n* on jäljettömiin kadonnut, käytettiin tuolloin Artjärven ja Lapinjärven läntisissä kylissä sekä Iitin ja Jaalan pohjoisosissa, esim. *maasa*, *jalkasa*, *isäsä* (Lindén 1942: 149–152). Artjärven 3. persoonan omistusliitteen tulevan vaihtelun ainekset ovat siten myös tässä kohden olleet jo tarjolla.

Omistusmuotojärjestelmässä on siis Iitin ryhmässä vallinnut 1900-luvun alkupuolella melkoinen variaatio, joka ei vain ole erottanut Iitin ryhmää muista aluemurteista vaan joka on erottanut myös Iitin ryhmän murteet toisistaan. Taulukko 3 kertoo siten omaa kieltään 1930-luvun moni-ilmeisestä spatiaaliseen variaatiosta. Muilta alueilta tulleisiin vaikutteisiin Lindén jatkuvasti viittaakin, kun hän käsittelee Iitin ryhmän kirjavaa omistusmuotojärjestelmää.

Lindén ottaa artikkelissaan kantaa myös omistusmuotovarianteista aiemmin esitettyihin selityksiin. Nummela oli pitänyt ilmeisenä, että yksikön 2. persoonassa yksikön ja monikon ero oli selväpiirteinen: *sih heposes* on yksikkö, *sih heposens* monikko (1901: 84–86). Tähän Lindén puuttuu varovaiseen tapaansa: »Niin hyvää Iitin murteen tuntemusta kuin Nummelan esimerkit osoittavatkin, rohkenen epäillä, että hän tässä kohden on antanut murteesta liian kaavamaisen kuvan.» (Lindén 1946: 18.) Näin Lindén ei asetu myöskään Markin esittämälle ja yleisesti hyväksytylle kannalle (vrt. edellä), vaan lähtee siitä, että *-n*-aines erottaa yks. nominatiivin ja yks. genetiivin toisistaan, ei yks. ja mon. nominatiiveja (1946: 12).

Kettusen tapaan Lindén piti yks. 2. persoonan *i*:tä palataalistuneesta *n*:stä syntyneenä ja katsoi yks. 1. persoonan *i*:n olevan sen analogiaa. Vaikka hän hieman epäroikin esittäessään analogiaselitystä, hän kuitenkin pitää sitä varsin mahdollisena, koska diftongilla oli tässä yhteydessä selvä tehtävä: kummassakin persoonassa se erotti omistusliitteisen muodon omistusliitteettömästä (1946: 11).

Vartalon vahva- tai heikkoasteisuus ei ole ollut suffiksin muodosta riippuvainen, vaan sääntönä on siis ollut se, että yksikön nominatiivi on vahva-asteinen, yksikön genetiivi ja monikon nominatiivi sekä samanmuotoiset akkusatiivit heikkoasteiset. Kuten edellä on ollut puheena, tästä säännöstä oli runsaasti poikkeuksia. (Lindén 1946: 10.) Persoonapronominin genetiivi on aina muotoa *min*, *sin*, *sen*, *meitin* t. *meilän*, *teitin* t. *teilän*, *niilen* t. *niit(t)en*.³ Yks. ja mon. 3. persoonassa ei suffiksillista nominatiivia juuri esiinny, koska *se*

³ Artjärven pitäjän vaiheista kirjoittanut D. Lassila mainitsee ohimennen, että Artjärvellä Hietanan kylässä sanotaan *meijän*, *teijän*, kun muualla on *meirän*, *teirän* tai *meilän*, *teilän*. *j*:n käyttäminen viitanee hänen mukaansa karjalaisuuteen. (Lassila 1914: 10.) Muodot ovat tietenkin mahdollisia, mutta murteen myöhemmän kannan perusteella ne tuntuvat epätodennäköisiltä, ainakin harvinaisilta.

ja *ne* 3. persoonan pronomineina ovat tuolloisessa murteessa olleet lähes yksinomaisia.⁴

Monissa muissakin kohdin Lindén toteaa, etteivät »parhaimmatkaan murteentaitajat» käytä mainittuja muotoja aivan säännönmukaisesti, vaan sekä suffiksi- että vartalovariantti voi vaihdella (ks. esim. Lindén 1946: 5). Lindén viittaa tuon tuostakin alueella vallitsevaan runsaaseen variaatioon, kuten jo häntä ennen Elimäen murteesta kirjoittanut Hästeskokin (Hästesko 1902: 140–146). Erityisesti tämä tulee ilmi juuri vahvan ja heikon asteen erojen pohdinnassa. Lindén ei pidäkään nominatiivin vahva-asteisuutta kantasuomesta periytyneenä, vaan Hollolan so. lännen suunnasta tulleena vaikutuksena: ennen heikkoasteinen nominatiivi on murresekaannusten synnyttämä, ja sekaannusten pesäpaikaksi Lindén epäilee juuri Artjärveä ja Iittiä, joista muutenkin puuttuu monia Kaakkois-Hämeen itäryhmälle ominaisia piirteitä. (Lindén 1946: 14–15.) Artjärvellä tämä eri murteiden rinnakkainelo tuntuu nykyäänkin hyvin konkreettisesti; se mitä pidetään leimallisena Artjärven murteena, edustaa enemmän itäisten kuin läntisten kylien puhetapaa.

Muöhemmän kehityksen kannalta on syytä panna merkille, että 1. ja 2. persoonan pronominin genetiivimuoto on esiintyessään aina sama: *min*, *sin*. Mitään variaatiota ei tässä kohden ole 1930-luvulla ollut. Jos kirjakielen vaikutusta (*minun*, *sinun*) on ollut, ei se 1930-luvun aineistossa pääse näkyviin, koska informanttien valintaperusteet ovat edellyttäneet vähäistä kosketusta kirjoitettuun kieleen.

1970-LUVUN OMISTUSMUOTOJÄRJESTELMÄ

1900-luvun alkupuolella, aina toiseen maailmansotaan asti, ovat Artjärven kaltaiset, valtaväylien väliin jäävät kieliyhteisöt olleet kielellisten vaikutteiden kannalta hyvin staattisia. Tämä koskee erityisesti vanhimpia, vuosisadan vaihteen molemmin puolin syntyneitä ikäluokkia, joilla ei vielä ollut mahdollisuutta laajempaan koulutukseen ja jotka löysivät työpaikankin omalta kotiseudulta. Muuttoliikettä maalta kaupunkiin, lähinnä Helsinkiin, on kuitenkin ollut suhteellisen runsaasti jo ennen vuotta 1900 (ks. Waris 1973: 62–64). Tosin juuri itäisen Uudenmaan muuttoliike on ollut selvästi vähäisempää kuin läntisen ja keskisen, mutta asukasluvuun suhteutettuna kuitenkin sangen runsasta (Waris 1973: 70).

Seuraavan sukupolven variaatiosta saa kuvaa muun muassa MA:n kokoelmien perusteella. Taulukossa 4 (s. 10) on esitetty 1895–1920 syntyneiden artjärveläisten omistusmuotojen variaatio.

Taulukko on siis laadittu vanhimman polven kielenkäytön variaation perusteella. Juuri siitä syystä 1970-luvun tilanne ei sanottavasti poikkea 1930-luvun tilanteesta tai poikkeamat eivät pääse näkyviin, koska MA:n keruutavoitteena on niin ikään ollut juuri vanhimman polven ja sen murteellisimpien edustajien kielimuodon tavoittaminen. Vanhan järjestelmän murtuminen näkyy kuitenkin siinä, että yks. 2. persoonan *-ns*-suffiksi ja heikkoasteiset muodot ovat vain parin puhujan varassa: *ei toi nys sin hamehens o, nyt sin on evähäns kaikki*, (Kissalle:) *annahan olla konstins näyttämätä; mikäs ton sim pojas nim*

⁴ Lindénillä on artikkelissaan ainoastaan yksi esimerkki monikon nominatiivista, jossa esiintyy *hän*-pronomini + suffiksi *-nsa*: *se puhu että kun on hänen tupakansa (tupakat 'kosiaiset')* (1946: 9).

Persoonaa	Yks. nom.	Mon. nom.	Yks. gen., yks. akk.
yks. 1. pers.	<i>(min) poikam</i> <i>(min) poikain</i> <i>min poika</i> <i>poikan</i>	<i>(min) pojain</i> <i>(min) poikain</i>	<i>(min) pojain</i> <i>(min) poikain</i>
yks. 2. pers.	<i>(sin) poikans</i> <i>(sin) poikas</i>	<i>(sin) poikas</i> <i>(sin) poikans</i>	<i>(sin) pojans</i> <i>(sin) pojias</i> <i>(sin) poikas</i>
yks. 3. pers.	<i>sen poika</i>	<i>sen pojat</i>	<i>pojah</i> <i>poika(n)sa</i>
mon. 1. pers.	<i>(meitin)</i> <i>poikamme</i>	<i>(meitin)</i> <i>poikamme</i>	<i>(meitin)</i> <i>pojamme</i> <i>(meitin)</i> <i>poikamme</i>
mon. 2. pers.	<i>(teitin)</i> <i>poikanne</i>	<i>(teitin)</i> <i>poikanne</i>	<i>(teitin)</i> <i>poikanne</i>
mon. 3. pers.	<i>niilen t. niiten</i> <i>poika</i>	<i>niilen t. niiten</i> <i>pojat</i>	<i>pojah</i> <i>poika(n)sa</i>

Taulukko 4. Artjärven omistusmuotojärjestelmä 1970-luvulla. Laadittu Muoto-opin arkiston, Artjärven kotiseutuyhdistyksen arkiston tietojen ja tekijän muistiinpanojen mukaan. Pääosa tiedoista on informanteilta, jotka ovat syntyneet 1895–1920. *-ns*-suffiksi esiintyy nominatiivissa vain yhdellä informantilla.

on, se on min äileij jotah sukuu; min on olluj jalain niin siunatun kipeät; sellassel avotulel ne keitti ne sopah ja kahvih. Vahva-asteiset muodot ovat yleistyneet sekä yks. 1. persoonan eri sijamuodoissa että niissä monikon muodoissa, joissa aiemmin oli yksinomaan heikkoasteinen variantti. Kun vanhinkin polvi on enimmäkseen jättänyt ne käytöstä, voi ilman arkistotietojakin todeta, että nämä variantit ovat olleet Artjärven nuoremmille sukupolville 1970-luvulla jo historiaa eivätkä siten ole kuuluneet heidän aktiiviseen kielimuotoonsa. Heikkoasteisten muotojen, *-m*- ja *-ns*-variantin häviäminen sekä suffiksittomuuden ilmaantuminen ovatkin tuolloin olleet selvä iittiläisjärjestelmän murtumisen merkki.

Muiden arkistotietojen (AK) perusteella voi myös päätellä, että erityisesti Artjärven länsiosassa suhtauduttiin myös 3. persoonan *-h*-suffiksiin toisin kuin itäosassa; sitä ei käytetty, vaan sijalla oli kirjakielen mukainen *-nsa*, *-nsä* tai murteessa aiemminkin tunnettu *-sa*, *-sä*, esim. *mummusa kans*, *käsiisä*, *hänem miehesä*, *ikänsä*, *viikatteesa*, *kotiinsa*, *saavansa*. Näin oli laita siis myös vanhimman polven puheessa. Näiden informanttien kielimuotoon kirjoitettu kieli oli siis jo lyönyt vahvan leimansa, ei vain haastattelutilanteissa, vaan muutenkin. He kuuluivat iältään samaan sukupolveen kuin vanhakantaisimpien muotojen käyttäjät, mutta heidän kielimuotoonsa oli jo hyvin toisenlainen kuin sukupolven murteellisimpien. Osittain variaation lisääntymiseen olivat vaikuttamassa läntinen asuinkylä, osittain kirjoitettu kieli, harrastukset ja sosiaaliset kontaktit. Aktiivinen lukija, jolla oli runsaasti kontakteja muiden ammattien edustajiin ja kaupunkilaisiin, oli toisessa

tilanteessa kuin monet ikäpolvensa edustajat. Myös oma halu käyttää yleiskieltä oli ilmeinen syy jo tämän ikäpolven välisiin suuriin eroihin.

1990-LUVUN OMISTUSMUOTOJÄRJESTELMÄ: JOTAKIN VANHAA, ENEMMÄN UUTTA

Vuosisadan alun artjärveläisestä, so. myös kaakkoishämäläisestä Iitin ryhmän omistusmuotojärjestelmästä on jotakin jäljellä vielä 1990-luvullakin, vaikka erilaiset yleistyksiset ja analogiat ovatkin alkaneet muokata omistusmuotojärjestelmää uuteen suuntaan.

Nykyjärjestelmää kuvaa Hanna Lappalainen Artjärven Ratulan kylän tietojen perusteella (ks. yksityiskohtaisemmin Lappalaisen artikkelia tässä lehdessä). Nojaan seuraavassa hänen aineistoonsa. Käytössä on tarkempia tietoja vain yksikön 1. persoonan varianteista, mutta epäilemättä ne riittävät tässä havainnollistamaan muutoksen luonnetta ja suuntaa. Esitän ne havainnollisuuden vuoksi taulukon muodossa vanhimmasta sukupolvesta nuorimpaan.

Ikäryhmä	Yks. 1. pers.
1910- ja 1920-luvuilla syntyneet	<i>min poikain, min poika</i> <i>minun poikain, minun poikani</i> <i>minun poika</i> <i>mun poikani</i> <i>poikain, poikani</i>
1940- ja 1950-lukujen vaihteessa syntyneet	<i>min poika</i> <i>minun poika</i> <i>mun poikain, mun poika</i>
1960- ja 1970-lukujen vaihteessa syntyneet	<i>min poika</i> <i>mun poikani, mun poika</i>
1970- ja 1980-lukujen vaihteessa syntyneet	<i>mun poika</i>

Taulukko 5. Artjärven murteen 1. persoonan omistusmuodot 1990-luvulla. Laadittu Lappalaisen mukaan.

Aikaisemmissa kehitysvaiheissa Artjärven omistusmuotojärjestelmän variaatiolle oli siis tyypillistä se, että suffiksi saattoi vaihdella tai vahva-asteinen variantti alkoi murtautua niihin asemiin, joissa aiemmin tunnettiin vain heikkoasteinen, esim. yks. genetiivissä *min pojain* sai rinnalleen variantin *min poikain* tai *pojain* rinnalleen variantin *poikasa*. 1910- ja 1920-luvuilla syntyneiden puheessa variaatio ilmenee sekä pronominin vaihteluna, suffiksiaineksen vaihteluna tai yhä enemmän jopa suffiksin poissaolona. Tilanne on siten varsin kirjava. Samankin puhujan käytössä voi olla ensiksikin murteellinen *min poikain*, *min poika*, toiseksi kirjakielinen *minun poikani*, *poikani*, kolmanneksi osittain kirjakielinen, osittain murteellinen *minun poikain*, *minun poika*, neljänneksi osittain yleispuhekie-

▷

linen, osittain kirjakielinen *mun poikani* tai joskus harvoin jopa yleispuhekielinen *mun poika*.

Keski-ikäisillä, 1940- ja 1950-lukujen vaihteessa syntyneillä, variaatio on jo huomattavasti vähäisempää. Vanhan murteen jälkiä kuulee enää varianteissa *min poika* ja *mun poikain*. Kirjakielisyys — tai vaihtoehtoisesti yleispuhekielisyys — ilmenee variantissa *minun poika* ja uudempi vaikutus erityisesti variantissa *mun poika*, mutta myös variantissa *mun poikain*, joka kiinnostavan konkreettisella tavalla kertoo omistusmuotojärjestelmän historian eri vaiheiden kohtaamisesta.

Lappalaisen mukaan nuorten *min poika* -variantit ovat peräisin nimenomaan nuorten miesten puheesta. Nuorilla naisilla on käytössään kaksi varianttia, *mun poikani* ja *mun poika*. Lasten 1. persoonan omistusmuodossa ei ole variaatiota, vaan kaikki käyttävät varianttityyppiä *mun poika*.

Vanha omistusmuotojärjestelmä on selvästi murtunut, vaikka vanhojakin varianteja vielä käytetään. Sitä paitsi on mahdollista, että Artjärven itäkylien vanhimmat ja keski-ikäiset ovat enemmän vanhan murteen kannalla kuin Lappalaisen haastattelemat länsikylien asukkaat. Ratulan kylä on aina vahvasti ollut Lahden ja Orimattilan vaikutuspiirissä, ja joka talosta on jo usean sukupolven ajan aina joku muuttanut Helsinkiin (Koivunen ja Nuolijärvi 1996). Vanhat kontaktit Helsingin seudulle ovat luonnollisesti kaikkialta Artjärveltä olleet tiiviitä jo kauan, joten olennaista liikkuvuuden eroa kylien välillä ei ole.

Artjärven nuori polvi, 20–25-vuotiaiden ryhmä, poikkeaa siis ainakin nykyisessä vaiheessaan vanhemmista sukupolvista. Vaihtelua ei juuri ole, ja variantti on sama kuin helsinkiläisten keski-ikäisten ja nuorten variantti, usein juuri suffiksiton. Vielä selvemmin vaihtelemattomuus näkyy lasten puheessa. Tämä kehitys on ymmärrettävää, koska kaikki yli 12-vuotiaat artjärveläiset siirtyvät jo yläasteella pitäjän ulkopuolelle ja joutuvat siten kohtaamaan ainakin jossain määrin erilaisia kielimuotoja. Pääkaupunkiseudulta Artjärvelle muuttaneet perheet ovat nekin 1980-luvulla voineet toimia uusien varianttien tukijoina. Lisäksi on tietenkin otettava huomioon koko urbaanistuneen yhteiskunnan vaikutteiden maailma ja kontaktien lisääntyminen oman paikkakunnan ulkopuolelle.

ARTJÄRVELÄISEN OMISTUSMUOTOJÄRJESTELMÄN KEHITYSKULUN PIIRTEITÄ

Kaakkoishämäläisen omistusmuotojärjestelmän suhteellisen nopea muutos on yksi osoitus siitä, miten levikiltään suppea-alaiset variantit häviävät käytöstä ja systeemi yksinkertaistuu. Tämä ei kuitenkaan takaa sitä, että uusi yksinkertaistunut systeemi ei joskus alkaisi etsiä monimutkaisempia uomia. Mistään kielen taloudellisuudesta ei siis ole kysymys, enintään yhden piirteen yksinkertaistumisesta.

1900-luvun aikana tapahtuneen kehityksen voisi esimerkiksi yks. 1. persoonan esiintymien avulla jakaa neljään vaiheeseen: 1) *min poikam*, *min pojain* -vaihe, leimallinen iittiläinen vaihe, 2) *min poikain*, *min poika* -vaihe, kaakkoishämäläis-eteläsuomalainen vaihe, 3) *minun poikain*, *minun poikani*, *minun poika* -vaihe, eteläsuomalais-kirjakielinen vaihe ja 4) *mun poikani*, *mun poika* -vaihe, kirjakielis-yleispuhekielinen vaihe, jossa ei ole enää mitään merkkiä Iitin seudun murteiden vanhasta omistusmuotojärjestelmästä.

Mitä siis on tapahtunut kaakkoishämäläiselle Iitin omistusmuotojärjestelmälle sen

levikkialueen läntisimmällä laidalla? Kokoan lopuksi kehityskulun pääpiirteet.

Suffiksi on ajan oloon muuttunut kaikissa sijamuodoissa. Suppea-alaiset *-m*, *-ns* ja *-h*-variantit, jotka 1930-luvulla olivat elinvoimaisia, ovat hävinneet nuorempien sukupolvien puheesta. 1970-luvulla niitä tapasi enää vain vanhakantaisimpien murteenpuhujien puheesta muiden varianttien rinnalla. Niin ikään *-in*, *is*-variantit elävät nyttemmin enemmälti vain vanhimpien puheessa ja muiden puheessa satunnaisesti, esimerkiksi *-in* fraasissa *min aikanain*. Kirjakielinen suffiksi *-ni* on asettunut jossain määrin tilanteittain keski-ikäisten ja sitä vanhempien puheeseen. Suffiksittomuus on vallannut alaa heilläkin ja on lähes yksinomaisen nuorilla naisilla ja lapsilla, joilla *mun kirja*-tyyppi on lähes vienyt sijan kaikilta muilta varianteilta. Vahva-asteisuus on nykyään yksinomaista.

Persoonapronominin variantin muuttuminen on omistusmuodoissa kulkenut rinnan vanhakantaisten suffiksien häviämisen kanssa. Nähdäkseni *min*-variantin käyttö näyttäisi liittyvän persoonapronominin *miä*-variantin käyttöön. Kun *miä* on vielä jossain määrin nykyisten keski-ikäisten artjärveläisten käytössä, kuuluu heidän käyttävän myös *min*-varianttia *mun*-variantin rinnalla. Kun nuoret ja lapset eivät *miä*-varianttia enää käytä, ei myöskään *min* tarjoudu omistusmuodoissa luontevaksi variantiksi. *Mä* ja *mun kirja* sen sijaan sopeutuvat hyvin keskenään samaan paradigmaan.

Omistusmuotojärjestelmän variaatio ei ole alkanut 1900-luvun alun järjestelmän murroksesta, vaan variaation siemenet ovat tässäkin kohden olleet olemassa jo pitkään. Muutoksen nopeutta voi kuitenkin arvioida vain varovaisesti, koska esimerkiksi 1800-luvun muutosvauhtia ei ole voitu dokumentoida. Voi vain olettaa, että liikkuvuus on aikaisemmin ollut siinä määrin lähialueille suuntautuvaa, ettei samanlaisia vaikutteita kuin nykyisin yksinkertaisesti ole voinut saada (vrt. Lappalaisen artikkeli). Vaikka muuttoliikettä pääkaupunkiseudulle on ollut jo pitkään, vähäiseen liikkuvuuteen viittaa vielä 1980-luvulla haastatteleman kirkonkylässä 1928 syntynyt ja elänyt mies:

sillos, sillos viel, kun, kun mie olen, ollu, pahanapoikana niinko sanottas että pikkupoikana niin, kolmekymmentluvul sillos tää on ollum melkosen, umpios tää Artjärvi että, melkein kaikki on mitä äite luettel niin se melkein, artjärveläiset kaikki, suku, suvut ne ol jollah tapaa tai ainakih tuntu, olevan kaikki kaikilles sukua. (AK 17.7.1980)

On luonnollista, että näissä oloissa suppea-alaisetkin variantit, kuten suffiksi *-m*, ovat voineet elää varsin vankasti, koska tiiviit sosiaaliset pitäjän sisäiset verkot ovat pitäneet niitä yllä. Hämmästyttävää onkin, että vaikka Helsinki on ollut luonnollinen muuttokohde jo vuosisadan alkupuolella ja sitä varhemmin (Waris 1973: 62–64), vaikutelma murteen ja yhteisön staattisuudesta on silti vahva. Erityisesti naiset muuttivat jo nuorena Helsinkiin, koska kotipitäjä ei enää 1920-luvulla tarjonnut töitä ns. maaseudun liikaväestölle. Helsingin ompelimot ja myymälät, Arabian posliinitehdas tai helsinkiläisenä kotiäitinä oleminen muuttivat entisten artjärveläistyttöjen puhekieltä uusiin suuntiin. Heidän ja heidän perheidensä kautta alkoi myös muodostua ns. löyhiä sosiaalisia verkkoja, jotka ajan oloon saattoivat olla uusien innovaatioiden maaperänä (Koivunen ja Nuolijärvi 1996).

Nykyisin vaikutteet ovat yleispuhekielisiä ja saapuvat erityisesti Helsingin vaikutuspiiristä sekä kasvokkaisten kontaktien että viestimien välityksellä. Löyhien verkkojen sijainti ja luonne ovat yhtä tärkeitä, ja vaikutteiden monitasoisuus korostuu muutoinkin kuin alueellisesti.

▷

Alueelliset vaikutteet ovat edelleen voimakkaita ja kenties ne ovat tietyllä tavoin voimistuneetkin. Jatkuva muuttoliike Helsingin seudulle on merkinnyt pysyviä verkkoja helsinkiläistyneiden sukulaisten kanssa, mikä ei ole aivan vähäarvoista muutostendenssien voimistumisen kannalta. 1960-luvulta lähtien liikkuvuus oman kieliyhteisön ulkopuolelle on vain lisääntynyt. Isovanhemmat tapaavat lapsenlapsiaan, kielimuodot kohtaavat sanan varsinaisessa merkityksessä. Tässä suhteessa kasvokkai-kontaktien merkitystä ei voi vähätellä.

Artjärveläinen muutos näyttää tapahtuvan samaan suuntaan kuin yleiseteläsuomalainen kehitys, vaikka kielelliset lähtöasemat ovatkin olleet sangen poikkeavat. Olennainen ero Helsingin seudun muutokseen on kuitenkin aikaero: *mun poika* -tyypin ekspansio näyttäisi itäisellä Uudellamaalla olevan sukupolven myöhäisempää kuin Helsingissä (Helsingin omistusmuotojärjestelmästä ja helsinkiläisten sukupolvien eroista ks. Paunonen 1995). Myös innovaattorisukupolvena on siten eri sukupolvi kuin Helsingissä. Jos kieltä tarkastellaan omistusmuotojen näkökulmasta, Helsingin keski-ikäiset ja Artjärven nuoret puhuvat samaa kieltä. Sen sijaan Artjärven keski-ikäisten omistusmuotojärjestelmässä on vielä huomattavasti runsaammin variaatiota kuin Helsingin keski-ikäisten. Innovaattoreita ei ole syytä nimetä, mutta innovaation läpimurron ajankohdan sukupolvitarkastelun avulla voi siis saada ilmi.

Näin vuosisadan alussa käytössä olleesta monimutkaisesta omistusmuotojärjestelmästä on jäänyt 1900-luvulla matkan varrelle moni variantti. Joitakin kaikuja vanhasta systeemistä voi edelleenkin kuulostella: *mun poika* ei ole äänteellisesti kovin kaukana aiemmasta variantista *min poika*. Vaikka ne satunnaisesti voivat esiintyä samankin informantin puheessa, niiden välillä on monta muuttoa, monia kontakteja ja useampi sukupolvi. Kun Lindén mainitussa artikkelissaan toteaa, että »Iitin omistusliitteinen taiputus ei näytä suurin muuttuneen viime vuosikymmenien aikana» (1946: 3), on 1990-luvulla todettava, että Iitin omistusmuotojärjestelmä on muuttunut ainakin Artjärvellä erittäin suuresti. Sitä ei itse asiassa enää ole.

Yhteisön jäsenten mentaalinen kartta on käsitteenä lähellä yksilön sosiaalisen verkon käsitettä, mutta sen voi nähdä myös laajempana, erityisesti silloin, kun käsitellään jonkin yhteisön tietyn sukupolven kielimuotoa. Paikan käsite laajenee ja puheena onkin tällöin elämänperspektiivi, jossa on kysymys monentasoisista vaikutteista: koulutus, ammatti, yhteisön vuorovaikutuskäytänteiden muutokset ja monet muut pieniyhteisöä luonnehtivat seikat ovat muuttuneet, joten myös suhde omaan kielimuotoon saa toisenlaiset kehykset kuin aiemmilla sukupolvilla on ollut. Nämä kehykset muuttavat niin Artjärven omistusmuotojärjestelmää kuin monia muitakin suppea-alaisia erikoisuuksia nykysuomalaisessa kieliyhteisössä yleispuhekieliseen suuntaan.

Vaikka olenkin tässä artikkelissa korostanut sosiaalisten muutosten merkitystä, metodisesti tärkeää on kuitenkin pitää mielessä, että lingvistinen ja sosiaalinen puoli kulkevat käsi kädessä. Joskus lingvistiset edellytykset tukevat muutosta, joskus toimivat muutoksen jarruttajana. Sosiaalinen maailma ei siten suoraviivaisesti selitä kaikkia muutoksen yksityiskohtia, eikä varsinkaan sitä, miten ympäristömurteista erottuva variaatio niinkin pitkään kuin Artjärvellä on ollut mahdollista.

Järjestelmän yksinkertaistuminen ei merkitse minkään variantin yksinomaisuutta koko kieliyhteisössä. Siksi omistusmuotojärjestelmän jo muututtua variaatio jatkuu ja se voi pitkäänkin sisältää uudenlaisia kombinaatioita. Kun jokaisen paikkakuntalaisen lähipii-

rissä on osa vanhaa murteen käytäntöä, jokapäiväisenä kumppanina kirjakielen konventiot ja yleiskieli ja viikonloppuvieraana koulutettu sukulainen tai pääkaupunkilainen lapsenlapsi, variaation häviäminen ei ole aivan vielä näköpiirissä.

LÄHTEET

- AK = Artjärven kotiseutuyhdistyksen kokoelmat. Haastattelut 1980. Haast. Pirkko Nuolijärvi.
- BAILEY, CHARLES-JAMES N. 1973: *Variation and linguistic theory*. Center for Applied Linguistics, Washington DC.
- CHAMBERS, J. K. 1995: *Sociolinguistic theory. Linguistic variation and its social significance*. Blackwell, Oxford.
- DOWNES, WILLIAM 1984: *Language and society*. Fontana Paperbacks, London.
- FASOLD, RALPH 1990: *The sociolinguistics of language*. *Language in Society* 6. Basil Blackwell, Cambridge.
- HAKULINEN, LAURI 1979: *Suomen kielen rakenne ja kehitys*. Neljäs, korjattu ja lisätty painos. Otava, Helsinki.
- HÄSTESKO, F. A. 1902: *Äänneopillinen tutkimus Elimäen murteesta*. Käsikirjoite. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- ITKONEN, ERKKI 1966: *Kieli ja sen tutkimus*. WSOY, Helsinki.
- KOIVUNEN, LIISA – NUOLIJÄRVI, PIRKKO 1996: *Artjärven Soinojankulman elämää 1900-luvun aikana*. Käsikirjoite. Tekijöiden hallussa.
- KYTÖMÄKI, JORMA 1981: *Maantieteellinen tutkimus lingvistin apuna*. – *Sananjalka* 23 s. 25–36.
- LAPPALAINEN, HANNA 1994: *Artjärven murteen variaatioilmiöitä. Ikävariaation tarkastelua ja kahden eri haastattelutilanteen vertailua*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos, Helsinki.
- LASSILA, D. 1914: *Artjärven pitäjän vaiheita*. Kansanvalistusseuran Kotiseutukuvauksia 22. Rahtiusseuran Kirjapaino, Helsinki.
- LINDÉN, EEVA 1942: *Kaakkois-Hämeen murteiden äännehistoria I. Konsonantisto*. SKST 219, Helsinki.
- 1944: *Kaakkois-Hämeen murteiden äännehistoria II. Vokaalisto*. SKST 219, Helsinki.
- 1946: *Iitin ja sen lähiseutujen omistusliitteisestä taivutuksesta*. – *Virittäjä* 50 s. 1–19.
- 1959: *Possessiivisuffiksien viittaussuhteista*. – Pertti Virtaranta, Terho Itkonen & Paavo Pulkkinen (toim.), *Verba docent*. Juhlakirja Lauri Hakulisen 60-vuotispäiväksi 6.10.1959 s. 294–308. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- MA = Muoto-opin arkiston kokoelmat. Helsinki.
- MANNER, O. 1901: *Iitin murteen omistusliitteistä*. – *Virittäjä* 5 s. 28–29.
- MARK, JULIUS 1923: *Die Possessivsuffixe in den uralischen Sprachen*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

▷

- MILROY, LESLEY 1987: *Language and social networks*. Second edition. Blackwell, Oxford.
- NUMMELA, J. 1901: Vieläkin Iitin murteen omistusliitteistä. – *Virittäjä* 5 s. 84–86.
- NUOLIJÄRVI, PIRKKO 1986: »Ota minut sinun uniin» Nykysuomalaisen omistusmuotojärjestelmästä. – Pentti Leino & Jyrki Kalliokoski (toim.), *Kieli* 1 s. 157–182. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- 1988: Kielenulkoisten taustamuuttujien huomioon ottaminen 1800-luvun ja 1900-luvun alun murre tutkimuksissa. – Jyrki Kalliokoski, Pentti Leino & Pertti Pyhtilä (toim.), *Kieli* 3 s. 117–160. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- PAUNONEN, HEIKKI 1982: Suomen kielen sosiolingvistinen vaihtelu tutkimuskohteena. – M. K. Suojanen & Päivikki Suojanen (toim.) *Sosiolingvistiikan näkymiä* s. 35–110. Gaudeamus, Helsinki.
- 1995: Puhesuomen muuttuva omistusmuotojärjestelmä. – *Virittäjä* 99 s. 501–531.
- RAPOLA, MARTTI 1966: *Suomen kielen äännehistorian luennot*. SKST 283. Helsinki.
- SKST = Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia.
- WARDHAUGH, RONALD 1986: *An introduction to sociolinguistics*. Basil Blackwell, Oxford.
- WARIS, HEIKKI 1973: *Työläisyhteiskunnan syntyminen Helsingin Pitkäsillan pohjoispuolelle*. 2. tarkistettu painos. Weilin & Göös, Helsinki.

ON THE RELATION BETWEEN LANGUAGE VARIATION AND SOCIAL CHANGE

THE POSSESSIVE MORPHEME SYSTEM IN THE ARTJÄRVI DIALECT IN THE 20TH CENTURY

The article discusses the way in which language variation manifests social change in a language community. The discussion is illustrated by an examination of how a restricted morphological system of possession-marking in a particular dialect has changed during the 20th century, and become more like the standard spoken language. The focus is on the possessive forms in the Artjärvi dialect, one of the Iitti group of Southeast Häme dialects; data are examined from the turn of the century, the 1920s and '30s, the 1970s and the 1990s.

At the beginning of the century, the 1st p. sing. possessive form in the Iitti dialects had suffix variants with *-m* (*poikam* 'my son'), and the 2nd p. sing. had variants with *-ns* (*pojans kans* 'with your son'). The weak grade was usual in cases other than the nominative singular. The material from the 1920s and 1930s shows a great deal of variation. During the 1970s, only the older Artjärvi informants used the most marked variants; the

younger generation used 1st p. variants with *-in* (*poikain*), and 2nd p. variants with *-s* (*poikas kans*). The strong grade was used almost without exception. In the 1990s, the older generation still showed signs of the old system, while the young people and children had adopted the standard spoken-language type *mun poika*.

The development can be divided into four stages: a marked Iitti stage, a Southeast Häme / Southern Finnish stage, a Southern Finnish / standard written Finnish stage, and a standard written / standard spoken stage. Social changes, together with changes in the social bonds of members of the language community, have disrupted the previous dialectal system. The standard written and spoken variants have gradually displaced the dialectal variants, which finally disappeared in the 1980s. ■

Kirjoittajan osoite (address):

Helsingin kauppakorkeakoulu, Runeberginkatu 14–16, 00100 Helsinki

Sähköposti: *nuolijar@hkkk.fi*